

ΜΟΡΦΗ ΣΟΝΑΤΑΣ

Γενικά

- Ο όρος σονάτα προέρχεται από το το λατινικό ρήμα *sonare* / *ηχέιν* και αρχικά σήμαινε ένα έργο που προοριζόταν να παιχθεί (να ηχήσει) από ένα όργανο ή ομάδα οργάνων, σε αντίθεση με ένα έργο που προοριζόταν να τραγουδηθεί (*cantata* από το ρήμα *cantare* / *άδειν*).
- Οι παρούσες σημειώσεις αναφέρονται στην **κλασική σονάτα** (1770-1827) και όχι σε προγενέστερες ή μεταγενέστερες μορφές αυτής.
- Πρέπει να γίνει σαφής διάκριση ανάμεσα στη μορφή σονάτας και στην σονάτα ως συνολικό, πολυμερές / *multimovement* έργο. Οι Haydn και Mozart καθιέρωσαν την μορφή που εξετάζουμε εδώ και συνοπτικά χαρακτηρίζεται από:
  - δύο αντιτιθέμενες θεματικές ομάδες σε δύο διακριτές τονικές περιοχές
  - επεξεργασία του υλικού των θεματικών ομάδων
  - επαναφορά / “συμφιλίωση” των δύο θεματικών ομάδων στην I.
- Η μορφή σονάτας χρησιμοποιείται σε μέρη συμφωνιών, κουαρτέτων, κοντσέρτων, σονατών για σόλο όργανα κλπ. Έργα σε ένα μέρος όπως οι ουβερτούρες χρησιμοποιούν επίσης αυτή τη μορφή.
- Σε ένα πολυμερές έργο συνήθως το πρώτο μέρος είναι σε μορφή σονάτας.
- Οι μουσικολόγοι δεν συμφωνούν αν η μορφή σονάτας είναι διμερής ή τριμερής μορφή, το σίγουρο είναι πάντως ότι προέρχεται από την προκλασική διμερή μορφή.
- Μια μικρών διαστάσεων σονάτα ονομάζεται **σονατίνα** / **sonatina**.
- Η μορφή σονάτας στην αγγλοσαξονική βιβλιογραφία αναφέρεται ως: **sonata form** / **sonata allegro form** (αποπροσανατολιστικός όρος ως προς το tempo) / **first movement form** / **single-movement sonata form**.

(Ανεξάρτητη) Εισαγωγή

- Προαιρετική η χρήση της.
- Εισάγει τον ακροατή στο “πνεύμα” της σύνθεσης.
- Συνήθως δεν έχει συγκεκριμένη φόρμα.
- Το μήκος, η κατασκευή και ο χαρακτήρας της ποικίλει.
- Μπορεί να σχετίζεται ή να μην σχετίζεται με την συνέχεια του έργου.
- Τμήματα της εισαγωγής ή/και επεξεργασία τους, μπορούν να χρησιμοποιηθούν εμβόλιμα στο κύριο μέρος της σονάτας (Beethoven, Piano Sonata op.13).
- Κατά την επανάληψη της Έκθεσης δεν επαναλαμβάνεται η Εισαγωγή.

Έκθεση / Exposition

Πρώτο Θέμα

- Στην βιβλιογραφία αναφέρεται ως: **Κύριο Θέμα** / **Πρώτο Θέμα** / **Θεματική Ομάδα I** (Θ.Ο I).
- Στην αγγλοσαξονική: **Principal Theme, Subject**, ή **Complex / First Theme / Subject Group I**.
- Τονικότητες: I / i.

- Η Θ.Ο I είναι επικού / αρσενικού χαρακτήρα.
- Πιθανή κατασκευή ως:
  - Περίοδος
  - Πρόταση
  - Τριμερής μορφή
  - Ομάδα διακριτών θεμάτων

Περιοχή Μεταφοράς

- Στην βιβλιογραφία αναφέρεται ως: **Περιοχή Μεταφοράς (Π.Μ) / Γέφυρα.**
- Στην αγγλοσαξονική: **Transition Region / Bridge.**
- Συνήθως μετατροπικό μέρος Θ.Ο -> Θ.Ο I.
- Συχνή η χρήση αλυσίδων (ιδιαίτερα των μετατροπικών).
- Βασική λειτουργία της Π.Μ είναι η σταδιακή αλλαγή χαρακτήρα από την Θ.Ο I στην II
- αλλαγή υφής, ρυθμικής δραστηριότητας, ίσως και tempo.
- Κατασκευάζεται με:
  - χρήση στοιχείων της Θ.Ο I ή ακόμη και της Θ.Ο II,
  - με χρήση ανεξάρτητου θέματος,
  - σε μεγάλης κλίμακας έργα με χρήση περισσότερων του ενός θεμάτων,
  - ομάδα διακριτών θεμάτων.

Δεύτερο Θέμα

- Στην βιβλιογραφία αναφέρεται ως: **Δευτερεύον Θέμα / Δεύτερο Θέμα / Θεματική Ομάδα II (Θ.Ο II).**
- Στην αγγλοσαξονική: **Subordinate Theme, ή Group / Subject Group II.**
- Τονικότητες: V / III ή v (δεν αποκλείονται και άλλες τονικές περιοχές).
- Η Θ.Ο II δημιουργεί αντίθεση με την Θ.Ο I.
- Λυρικού / θηλυκού χαρακτήρα.
- Αν πρόκειται για ομάδα θεμάτων διασυνδέονται χαλαρά.

Κατάληξη

- Στην βιβλιογραφία αναφέρεται ως: **Καταληκτικό Μέρος / Θέμα Κλεισίματος / Ουρά.**
- Στην αγγλοσαξονική: **Closing Section / Closing Theme / Coda / Cedula.**
- Προαιρετική η χρήση αυτού του μέρους.
- Η Coda σχηματίζεται με “εκκαθάριση” προηγούμενων μοτιβικών στοιχείων συνεχείς πτώσεις V-I, παύσεις κλπ.
- Αν εισαχθεί νέο υλικό ή ριζικά τροποποιηθεί ήδη υπάρχον τότε έχουμε **Closing Subject / Θέμα Κλεισίματος.**
- Κατάληξη σε V / III ή v.

Μεσαίο Μέρος

- Στην βιβλιογραφία αναφέρεται ως: **Μεσαίο Μέρος / Επεξεργασία.**
- Στην αγγλοσαξονική: **Elaboration / Development / Free Fantasia.**
  - Ο Schoenberg προτείνει ως ιδανικό τον γερμανικό όρο: *Durchführung* (οδηγώ διά μέσω).

- Πρόκειται για ένα “αντιθετικό μεσαίο μέρος” (ως προς την Έκθεση και Επανάθεση).
- Η φαντασία του συνθέτη δεσπόζει, δεν υπάρχει συγκεκριμένο πλάνο.
- Η Έκθεση είναι τονικά ευσταθής, η Επεξεργασία μετατροπική.
- Το μήκος της ποικίλλει.
- Συνήθως εκκινεί στην τονική περιοχή που τελείωσε η Έκθεση ή αντιπαραθέτει άλλη τονική περιοχή χωρίς μετατροπία. Δεν αποκλείεται και ένα εισαγωγικό τμήμα με στοιχεία από τις Θ.Ο I & II, ιδιαίτερα όταν ο συνθέτης παραλείπει την επανάληψη της Έκθεσης.
- Επεξεργάζονται στοιχεία της Έκθεσης, όχι συνήθως με τη σειρά που εμφανίστηκαν την Έκθεση, σε παράθεση ή αντιστικτική επεξεργασία (συχνά και *fugati*) και σε διάφορες τονικές περιοχές.
- Ευνοούνται οι V έναντι των I (τονική αστάθεια).
- Συνήθως ευνοούνται τονικότητες με περισσότερες υφέσεις, ή λιγότερες διέσεις.
- Χρησιμοποιούνται αλυσίδες.
- Σπάνια εισάγεται νέο θεματικό υλικό.
- Μπορεί να εισαχθεί εμβόλιμα αυτούσιο τμήμα της Θ.Ο I ή II (“false reprise”, Haydn). Μετά συνεχίζεται η επεξεργασία.
- Το τέλος της Επεξεργασίας επιστρέφει στην τονική σταθερότητα (απουσία μετατροπιών) και προετοιμάζει τον ακροατή για την Επανάθεση. Αυτό το τμήμα καλείται: **Επαναφορά / Retransition.**
- Η Επαναφορά συνήθως δομείται, όλη ή τμήμα της, πάνω σε Ισοκράτη της V που αυξάνει την ένταση και κάνει επιτακτική την επανεμφάνιση της I.

Επανάθεση

- Στην βιβλιογραφία αναφέρεται ως: **Επανάθεση / Ανακεφαλαίωση.**
- Στην αγγλοσαξονική: **Re-Exposition / Recapitulation.**
- Η Επανάθεση δημιουργεί την αίσθηση της επιστροφής, ενοποιεί και “στρογγυλοποιεί” την δομή.
- Συμπληρώνεται η τριμερής κατασκευή.
- Τα θέματα μπορεί να συμπυκνωθούν, στοιχεία να παραληφθούν ή να προστεθούν καινούρια.
- Στην Επανάθεση γενικά χρησιμοποιούνται: παραλλαγές, σμικρύνσεις, μεγεθύνσεις, αναγωγές, επεκτάσεις, αρμονικές αλλαγές, αλλαγές ρεζίστρου, αντιστικτικές επεξεργασίες
- Το τονικό πλάνο των Θ.Ο I & II μπορεί να παραλλαχθεί κυρίως στον Beethoven και τους ρομαντικούς.

Πρώτο Θέμα

- Τονικότητες: I, IV / i, v.
  - στην πλειοψηφία των έργων η Θ.Ο I εκτίθεται στην I / i.

Περιοχή Μεταφοράς

- Ενώ δεν χρειάζεται μετατροπία από την Θ.Ο I στην II η Περιοχή μεταφοράς δεν εγκαταλείπεται και μάλιστα μερικές φορές επιμηκύνεται διότι τώρα μόνον αυτή παρέχει στοιχεία τονικής αντίθεσης ανάμεσα στις δύο Θ.Ο.

Δεύτερο Θέμα

- Χρησιμοποιείται το Θέμα Κλεισίματος της Έκθεσης, αν υπάρχει, μεταφερόμενο στη I.
- Σε μικρής κλίμακας έργα η Coda αποτελείται συνήθως από επαναλαμβανόμενα πτωτικά σχήματα

- Από τον Beethoven και μετά η Coda λαμβάνει μεγάλες διαστάσεις, σ' αυτήν την περίπτωση το μέρος ονομάζεται **Τελική Επεξεργασία / Final Elaboration** ή **Developmental Coda**.